

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
Навчально-науковий інститут права та міжнародно-правових відносин
Кафедра історії та теорії держави і права

Кваліфікаційна робота бакалавра
на тему: НОВА СОЦІАЛЬНА ІСТОРІЯ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Виконав: студент навчальної групи ІСТ 21-2
спеціальність 032 «Історія та археологія»

Мартиненко Д.С.

(прізвище та ініціали)

Керівник д. іст. наук Морозов О. В.

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент Шуляк С.В., к.політ. н., доцент,

доцент кафедри міжнародних відносин УМСФ

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Дніпро – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ	7
1.2. Основні ідеї та методологічні підходи	12
1.3. Ключові представники та їх внесок у становлення напряму	16
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ТА ДОСЯГНЕННЯ НОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ	20
2.2. Інноваційні методи: міждисциплінарність та використання нових джерел	24
2.3. Вплив нової соціальної історії на сучасну історичну науку	30
РОЗДІЛ III ДЖЕРАЛ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ У НОВІЙ СОЦІАЛЬНІЙ ІСТОРІЇ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ	34
3.2. Міждисциплінарність як методологічна основа	43
3.3. Мікроісторія як дослідницький підхід	46
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55

АНОТАЦІЯ

Мартиненко Д.С. «Нова соціальна історія у Великій Британії». Кваліфікаційна робота бакалавра на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2025. 59 с.

Нова соціальна історія у Великобританії є однією з ключових галузей сучасної історіографії, що радикально змінила підходи до вивчення минулого. Вона виникла в середині ХХ століття як відповідь на потребу відійти від традиційної політичної історії, яка зосереджувалася на елітах і визначальних подіях. Цей підхід запропонував ширше розуміння минулого через дослідження повсякденного життя, соціальних груп, гендерних відносин та інших аспектів, які раніше залишалися поза увагою істориків.

Сучасна історична наука значною мірою ґрунтується на інноваційних методах нової соціальної історії, зокрема міждисциплінарності, аналізі соціальних структур і залученні нетрадиційних джерел, таких як особисті щоденники, судові протоколи або записи повсякденного життя. Це дозволяє реконструювати історію «знизу» і зосереджуватися на пересічних людях, а не лише на правлячих елітах.

Окрему увагу заслуговує вплив нової соціальної історії на сучасну історіографію. Вона сприяла переосмисленню підходів до вивчення минулого, зробила історичні дослідження більш інклюзивними і чутливими до питань соціальної нерівності, гендеру і культури.

Ключові слова: історіографія, історія соціальна, повсякденність, культура, інклюзія.

ABSTRACT

Martynenko D.S. “The New Social History in Great Britain”. Qualification work for the bachelor's degree in the specialty 032 “History and Archeology”. University of Customs and Finance, Dnipro, 2025. 59 p.

New social history in the UK is one of the key branches of contemporary historiography that has radically changed approaches to the study of the past. It emerged in the mid-twentieth century as a response to the need to move away from traditional political history, which focused on elites and decisive events. This approach offered a broader understanding of the past through the study of everyday life, social groups, gender relations, and other aspects that had previously been neglected by historians.

Contemporary historical scholarship is largely based on innovative methods of new social history, including interdisciplinarity, analysis of social structures, and the use of non-traditional sources such as personal diaries, court records, or records of everyday life. This allows us to reconstruct history “from below” and focus on ordinary people, not just the ruling elites.

The impact of new social history on contemporary historiography deserves special attention. It has contributed to a rethinking of approaches to studying the past, made historical research more inclusive and sensitive to issues of social inequality, gender, and culture.

Keywords: historiography, social history, everyday life, culture, inclusion.

ВСТУП

Актуальність дослідження нової соціальної історії зумовлена її значенням для розуміння динаміки суспільного розвитку. Цей підхід дозволяє заглибитися в соціальні трансформації, які вплинули на різні групи населення. Особливо важливо дослідити британський контекст, оскільки Велика Британія стала однією з провідних країн у розвитку цієї історіографічної традиції.

Нова соціальна історія у Великобританії є однією з ключових галузей сучасної історіографії, що радикально змінила підходи до вивчення минулого. Вона виникла в середині XX століття як відповідь на потребу відійти від традиційної політичної історії, яка зосереджувалася на елітах і визначальних подіях. Цей підхід запропонував ширше розуміння минулого через дослідження повсякденного життя, соціальних груп, гендерних відносин та інших аспектів, які раніше залишалися поза увагою істориків.

Сучасна історична наука значною мірою ґрунтується на інноваційних методах нової соціальної історії, зокрема міждисциплінарності, аналізі соціальних структур і залученні нетрадиційних джерел, таких як особисті щоденники, судові протоколи або записи повсякденного життя. Це дозволяє реконструювати історію «знизу» і зосереджуватися на пересічних людях, а не лише на правлячих елітах.

Окрему увагу заслуговує вплив нової соціальної історії на сучасну історіографію. Вона сприяла переосмисленню підходів до вивчення минулого, зробила історичні дослідження більш інклюзивними і чутливими до питань соціальної нерівності, гендеру і культури.

Таким чином, вивчення нової соціальної історії у Великобританії є важливим для розуміння не лише її внеску у світову історіографію, але й загальних тенденцій у суспільно-гуманітарних науках.

Мета дослідження – проаналізувати становлення, розвиток та значення нової соціальної історії у Великобританії.

Основні завдання дослідження:

- охарактеризувати виникнення та розвиток нової соціальної історії у Великобританії;
- визначити основні ідеї та методологічні підходи;
- дослідити ключових представників та їх внесок у становлення напрямку;
- проаналізувати основні теми досліджень: соціальні класи, родина, повсякденність;
- виокремити інноваційні методи: міждисциплінарність та використання нових джерел;
- визначити вплив нової соціальної історії на сучасну історичну науку.

Об'єкт дослідження – розвиток нової соціальної історії як напряму історичної науки.

Предмет дослідження – становлення, методологічні особливості та вплив нової соціальної історії у Великобританії.

Методи дослідження включають історико-порівняльний метод для аналізу передумов і розвитку напрямку, метод критичного аналізу для оцінки основних праць представників нової соціальної історії, а також міждисциплінарний підхід, який дозволяє залучати знання із суміжних галузей: соціології, антропології та культурології.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від середини XX століття до початку XXI століття. Саме у цей час відбувся інтенсивний розвиток нової соціальної історії як наукового напрямку, що змінив підходи до вивчення минулого. Особливу увагу буде приділено 1960-1980-м рокам, коли в британській історіографії відбулося переосмислення традиційної історії, акцент змістився на повсякденне життя, дослідження соціальних структур, гендерних ролей, робітничого руху та культурних аспектів.

Структура роботи. Курсова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 29 сторінок.

Історіографія проблеми

Питання нової соціальної історії у Великобританії набуло інтенсивного розвитку в англomовній науці з 1960–1970-х років. Відхід від політичної історії «згори» до вивчення повсякденного життя, досвіду маргіналізованих груп, мови і культури був зумовлений загальним поворотом до міждисциплінарності та соціального підходу в гуманітарних науках.

Витоки нової соціальної історії простежуються у працях таких авторів, як Едвард П. Томпсон (*The Making of the English Working Class*, 1963), Ерік Гобсбаум, Раймонд Вільямс, які поєднували історичний аналіз із марксистською критикою класових відносин. Подальший розвиток цей напрям отримав у дослідженнях Патріка Джойса, Гарета Стедмана Джонса, Наталі Зімонд Девіс, що звертали увагу на дискурс, мову, ідентичність і символічні структури соціального.

У 1980–1990-х роках до методології нової соціальної історії активно інтегрувалися ідеї культурної антропології (К. Гірц), усної історії (А. Портеллі, Л. Абрамс), гендерних студій (Дж. Скотт, Л. Девідофф). Це сприяло формуванню нового підходу до дослідження соціального минулого як різноманітного, багатоголосого, нерідко суперечливого.

Українська історіографія лише нещодавно почала активно залучати концепції нової соціальної історії. Окремі аспекти цієї проблематики розглядалися у працях українських істориків: О. Драча, І. Колесника, Ю. Волошина, В. Маслія, С. Мельничука, Л. Зашкільняка та ін. Значну роль відіграють також перекладні джерела, зокрема дослідження європейських авторів, які доступні в українському науковому просторі.

Джерельна база дослідження

У роботі використано комплекс як первинних, так і вторинних джерел, які відповідають принципам нової соціальної історії.

До первинних джерел належать:

- цифрові архіви судових справ (*Old Bailey Proceedings Online*, *London Lives*);
- записи з архіву *Mass Observation*;

- щоденники, листування, мемуари представників різних соціальних груп;
- статистичні збірники, записи переписів населення, парафіяльні реєстри.
-

До вторинних джерел включено праці провідних британських істориків: Едварда Томпсона, Еріка Гобсбаума, Патріка Джойса, Джоан Скотт, Наталі З. Девіс, Роберта Шумейкера, Тіма Гічкока та ін. Використано також українські наукові статті та монографії, що аналізують концептуальні основи нової соціальної історії, а також її застосування в західній та українській історіографії.

У процесі роботи застосовано міждисциплінарний підхід, що передбачає інтеграцію соціологічного, антропологічного, культурологічного та психологічного аналізу в опрацювання джерел.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

1.1. Виникнення та розвиток нової соціальної історії у Великобританії

Нова соціальна історія, що виникла у Великобританії в середині XX століття, стала важливим явищем у науковому розумінні суспільства. Вона привернула увагу до «звичайної людини» та її ролі в історичних процесах, що зробило її своєрідною альтернативою традиційним підходам, зосередженим на політичній історії чи історії еліт. Її поява стала відповіддю на зміну суспільних запитів, що були викликані повоєнними соціальними та економічними трансформаціями.

У серці цього підходу лежить нове трактування історії як інтегративної дисципліни, що прагне зрозуміти минуле через призму повсякденного життя. Вона ставить у центр уваги не лише події чи відомі постаті, але й структури, процеси та взаємодії, що впливали на життя звичайних людей. У Великобританії, яка переживала значні зміни після Другої світової війни, це означало нове осмислення ролі робітничого класу, жінок, етнічних меншин та інших груп у формуванні суспільства [1, с.121].

Одним із ключових аспектів виникнення нової соціальної історії було бажання зрозуміти суспільство як складний, багатовимірний організм. Вона пропонувала погляд, який міг би подолати обмеженість класичних підходів, заснованих переважно на хронологічному описі чи акценті на визначних подіях. Нова соціальна історія розглядає минуле як динамічний процес, у якому змінюються як люди, так і соціальні структури.

Важливою складовою цієї історії стало вивчення соціальних відносин і їхньої трансформації під впливом економічних, політичних та культурних змін. У Великобританії це особливо актуально через вплив промислової революції, становлення капіталістичних відносин і зростання урбанізації. Нова соціальна історія прагнула пояснити, як ці процеси позначалися на житті різних верств населення [2, с.160].

Цей підхід також виник у контексті розширення можливостей для доступу до освіти, зростання рівня грамотності та демократизації суспільства. Історики дедалі більше зважали на те, як ідеї, мова та символи впливали на соціальні взаємини. У цьому сенсі нова соціальна історія також тісно пов'язана з розвитком культурної історії, яка стала її союзницею у вивченні колективних уявлень та ідентичностей.

Іншим визначальним моментом стало використання міждисциплінарних методів. Соціальна історія у Великобританії інтегрувала інструменти та теорії соціології, антропології, економіки та демографії, щоб забезпечити більш комплексне розуміння минулого. Наприклад, статистичний аналіз, дослідження сімейних структур або вивчення міграційних процесів стали невід'ємною частиною цього підходу.

Окрему увагу нова соціальна історія приділила темам маргіналізованих спільнот, які раніше часто ігнорувалися в історичних дослідженнях. Вона підкреслює важливість голосів тих, хто був «поза історією» – робітників, бідних, жінок, етнічних меншин. Це дозволило пролити світло на питання соціальної нерівності, несправедливості та боротьби за права [2, с.162].

Історичні дослідження стали також більш чутливими до питань гендеру, сімейних відносин і ролі жінок. У Великобританії, з її давніми традиціями патріархального устрою, це дало можливість переосмислити роль жінок у суспільстві, їхню працю та участь у громадському житті.

Важливим інструментом нової соціальної історії стало також дослідження локальних спільнот. Мікроісторія, що розглядала невеликі громади або окремі сім'ї, стала способом вивчення глобальних змін через призму повсякденного життя. Такий підхід дозволив створити більш «людське» розуміння історії, наближаючи її до реального досвіду людей.

У Великобританії, з її багатою регіональною різноманітністю, це означало вивчення того, як економічні та культурні процеси впливали на різні куточки країни. Наприклад, промислові регіони, сільська місцевість чи міські агломерації ставали окремими лабораторіями для історичних досліджень.

Нова соціальна історія також відкрила шлях до розуміння історії як процесу, який постійно формується в сучасності. Вона підкреслює, що наше знання про минуле завжди залежить від того, які питання ми ставимо, і від того, як ми розуміємо сучасний світ [3, с.9].

Розвиток нової соціальної історії був тісно пов'язаний з трансформаціями британського суспільства. Післявоєнний період, з його акцентом на соціальну рівність, створив сприятливий ґрунт для того, щоб історики звернулися до тем повсякденного життя. Це включало дослідження освіти, охорони здоров'я, умов праці та побуту.

Водночас нова соціальна історія не обмежувалася лише описом минулого. Вона прагнула зрозуміти, як суспільні зміни впливають на свідомість людей, формують їхні уявлення про себе та інших. Це стало можливим завдяки інтеграції психологічних і антропологічних підходів.

Розвиток нового підходу також став своєрідною відповіддю на критику класичних історичних методів, які часто нехтували контекстом і зосереджувалися лише на окремих подіях. Соціальна історія поставила собі за мету подолати цю обмеженість, зробивши історичний аналіз більш глибоким і багатограним.

Сьогодні нова соціальна історія є невід'ємною частиною історичної науки у Великобританії. Її методи й підходи вплинули не лише на розуміння минулого, але й на те, як ми розуміємо сучасність. Вона стала інструментом для осмислення глобальних процесів, таких як міграція, соціальна мобільність і культурна взаємодія [4, с.112].

У пошуках нових підходів до історичного знання британські історики соціального напрямку не могли оминати впливу, який справила на європейську історіографію французька школа «*Annales*». Заснована в 1929 році Марком Блоком і Люсьєном Февром, ця школа здійснила революцію в уявленнях про історію як дисципліну, зсунувши фокус із політичної хроніки на структури повсякденного життя, уявлення, ритми змін та колективну свідомість.

І хоча британська традиція нової соціальної історії мала власну динаміку і внутрішні інтелектуальні джерела, школа «*Annales*» стала джерелом важливих

методологічних і концептуальних орієнтирів. Вона задала тон у спробі істориків вийти за межі класичних джерел, звернутися до міждисциплінарного аналізу і глибших шарів людського досвіду в минулому.

Французькі історики не тільки розширили предмет дослідження, але й переосмислили темпоральність, масштаб історії, а також статус наративу. Ці ідеї стали важливим інтелектуальним капіталом для нової соціальної історії Великобританії, навіть якщо остання й не завжди прямо визнавала цей вплив.

Одним із найвпливовіших представників школи «Annales» був Фернан Бродель, який запропонував революційний підхід до історичного часу. У своїй монументальній праці Середземномор'я в епоху Філіпа II (*La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'époque de Philippe II*, 1949) він розділив історію на три рівні:

- географічний — майже незмінні структури ландшафту, клімату, моря,
- соціально-економічний — повільні зміни в аграрних системах, торгівлі,
- подієвий — швидкоплинні політичні події, війни, дипломатія.

Бродель вважав, що справжнім предметом історії мають бути не окремі події, а повільні, майже непомітні зміни у структурах життя, які протягом століть визначали умови існування людства. Такий підхід отримав назву *longue durée* — довга тривалість — і став однією з ключових ідей школи «Annales».

Ця концепція має багато спільного з прагненням нової соціальної історії Великобританії вийти за межі великої політики і зосередитися на структурних аспектах повсякдення, економічних умовах, класових відносинах, родині, праці. Однак існують і методологічні відмінності.

Іншим провідним теоретиком школи «Annales» був Жак Ле Гофф, який розширив анналівську парадигму в напрямі історії ментальностей — вивчення колективних уявлень, символічних структур, уявлень про світ, смерть, тіло, час, які були характерними для певної епохи.

У своїх працях, зокрема *Цивілізація Заходу в середні віки* (*La Civilisation de l'Occident médiéval*, 1964), Ле Гофф доводив, що ментальні структури суспільства — не менш важливі за економічні чи політичні, адже саме через них формується

бачення світу, прийняття норм, страхів, сакрального й профанного. Ментальності, за Ле Гоффом, не є раціональними: вони часто ірраціональні, міфологізовані, колективні — але саме тому мають вирішальне значення для розуміння історичної дійсності.

Цей підхід виявився особливо близьким британським історикам, які з 1980-х років дедалі більше зверталися до мовного, культурного та емоційного поворотів. Зокрема, Лінн Хант, Наталі З. Девіс, Джоан Скотт розвивали ідеї, схожі за духом із концепцією ментальностей: вони зверталися до мови, уявлень, ритуалів, тілесності, трактуючи їх як механізми соціального контролю і репрезентації ідентичності.

Таким чином, виникнення та розвиток нової соціальної історії у Великобританії можна вважати революційним явищем у історіографії. Вона дозволила відкрити нові горизонти у вивченні минулого, звернувшись до тих, хто раніше був «невидимим». Цей підхід залишається актуальним і сьогодні, допомагаючи нам краще зрозуміти як минуле, так і сучасність.

1.2. Основні ідеї та методологічні підходи

Виникнення нової соціальної історії було зумовлене кризою традиційного історичного підходу, що базувався переважно на політичних, військових та дипломатичних аспектах минулого. У відповідь на ці обмеження, нова соціальна історія поставила у центр уваги звичайних людей, їхні повсякденні практики, суспільні структури та культурні уявлення.

Однією з провідних ідей цієї дисципліни стала відмова від виключно «великих» наративів, які раніше домінували в історичній науці. Замість цього дослідники зосередилися на аналізі соціальних відносин, нерівності, взаємодії між різними групами та інститутами. Історія більше не розглядалася як низка «великих подій», а інтерпретувалася як багатовимірний процес, що включає різноманітні форми людського досвіду [5, с.216].

Методологічно нова соціальна історія значно запозичила з соціології, антропології, економіки та навіть психології. Це відкрило нові можливості для аналізу суспільств у минулому. Наприклад, застосування кількісних методів дозволило створювати моделі економічного розвитку чи демографічних змін, тоді як якісні підходи допомогли заглибитися у внутрішній світ людей.

Один із ключових принципів нової соціальної історії – багатовимірність аналізу. Суспільство розглядається як складна система, де економічні, культурні, політичні та релігійні аспекти нерозривно пов'язані. Це уможливлює дослідження як структурних змін у суспільстві, так і їхнього впливу на повсякденне життя.

Крім того, нова соціальна історія значною мірою спирається на ідею історичної антропології. Це передбачає вивчення культурних уявлень, символів та цінностей, які впливали на поведінку і свідомість людей. Дослідники цікавляться, як люди минулого сприймали свою соціальну реальність і як ці уявлення формували їхню поведінку [6, с.89].

Ще одним важливим аспектом є інтерес до мікроісторії – докладного аналізу локальних спільнот або навіть окремих індивідів. Це дозволяє побачити історію

«знизу», відмовившись від глобальних узагальнень. Завдяки цьому підходу можна відтворити повсякденне життя селянської громади або міського кварталу в певний історичний період, зрозуміти мотивації людей та їхні стратегії виживання.

Не менш важливою є увага до соціальної нерівності. Нова соціальна історія досліджує не лише економічні, а й культурні форми домінування. Як, наприклад, гендерні чи расові стереотипи впливали на розподіл влади у суспільстві? Як через релігію чи освіту укорінювалися ідеології, що закріплювали соціальну нерівність?

Методологічний інструментарій нової соціальної історії постійно еволюціонує. Наприклад, зростає роль цифрових технологій, які дозволяють аналізувати великі обсяги даних – від переписів населення до архівних документів. Такі методи відкривають нові горизонти у вивченні демографічних процесів, міграції чи соціальної мобільності [7].

Ще одним цікавим аспектом є взаємодія нової соціальної історії з постмодернізмом. Постмодерністи поставили під сумнів об'єктивність історичного знання та підкреслили суб'єктивність будь-якого наративу. Це змусило істориків бути обережнішими у своїх висновках і уважніше ставитися до джерел.

Також слід зазначити роль міждисциплінарності, яка стала своєрідним фундаментом нової соціальної історії. Взаємодія з іншими дисциплінами дозволяє інтегрувати різні перспективи, що збагачує інтерпретацію минулого. Це особливо важливо в дослідженнях, які стосуються комплексних явищ, таких як урбанізація, колоніалізм або глобалізація.

Важливим напрямом досліджень стала гендерна історія, яка звертає увагу на соціальні конструкти маскулінності та фемінності. Це дозволяє дослідити, як гендер впливав на соціальні ролі, права та обов'язки у різні історичні епохи [7].

Нова соціальна історія також переосмислює концепт «повсякденності». Повсякденне життя більше не сприймається як другорядна площина історії. Навпаки, воно стає ключовим для розуміння того, як великі суспільні процеси втілювалися в конкретних діях, звичаях і традиціях.

Таким чином, нова соціальна історія не тільки змінює підходи до вивчення минулого, але й пропонує нове розуміння суспільства як складного і багатогранного

явища. Її методологія дозволяє інтегрувати різні перспективи, зосереджуючи увагу на людському досвіді та його багатовимірності.

Поглиблення теоретичного арсеналу нової соціальної історії стало можливим завдяки роботам низки західних дослідників, які прагнули поєднати історію з іншими галузями гуманітарного знання — соціологією, культурологією, філософією мови. Особливу роль у цьому процесі відіграли Пітер Берк, Лінн Хант та Джефф Ілі, які запропонували нові рамки інтерпретації соціального у минулому.

У своїй знаковій праці *What is Cultural History?* (2004) Пітер Берк підкреслював необхідність для істориків бачити культуру не як надбудову, а як активну силу, що формує соціальні структури та уявлення. Його підхід полягав у переосмисленні соціальної історії через призму символічних практик, мовних кодів, ритуалів і комунікативних форм. Берк запозичує в антропологів (Гірц, Дуглас) уявлення про культуру як «текст», що потребує тлумачення.

«Історик повинен ставитися до минулого як до чужої культури, яку слід спершу зрозуміти, а вже потім оцінювати» — зазначав Берк.

Таким чином, соціальне знання в історії постає не як сукупність "фактів", а як процес інтерпретації взаємодій, мови та символічного порядку.

Американська дослідниця Лінн Хант у своїй класичній книзі *The New Cultural History* (1989, як редакторка) звертала увагу на необхідність переосмислення категорій влади, тіла, гендеру, індивідуальності у контексті соціального минулого. Вона вважала, що історія повинна відмовитися від пошуку «єдиної істини» і зосередитись на плюралізмі досвіду, множинності наративів і способах, якими знання конструюється через мову, ритуали, емоції.

В її власному дослідженні *The Family Romance of the French Revolution* (1992) Хант показує, як політична культура формується не лише через інститути, а й через уявлення про батьківство, сексуальність, тілесність, тобто глибоко інтерналізовані структури соціального.

Німецько-британський історик Джефф Ілі є одним із ключових представників критичної соціальної історії. Його спільна праця з Кевіном Віттіком *Becoming National: A Reader* (1996) та його критика традиційного підходу у книзі *A Crooked*

Line: From Cultural History to the History of Society (2005) доводить, що історія повинна одночасно враховувати економічні умови, політичні структури та культурні уявлення. Ілі виступає за синтез марксистського, культурного та постструктуралістського підходів, де соціальне знання — це результат боротьби за значення, пам'ять і владу. Ілі підкреслює: соціальна історія — це не лише про групи чи структури, а про конкуренцію між інтерпретаціями досвіду, про ті ідеї, що були придушені, маргіналізовані або витіснені.

1.3. Ключові представники та їх внесок у становлення напрямку

Нова соціальна історія Великобританії стала помітним науковим напрямом у другій половині XX століття. Вона виникла як відповідь на обмеження традиційних підходів до історичної науки, які часто акцентували увагу на політичних, дипломатичних та економічних процесах. Натомість нова соціальна історія прагнула розкрити роль звичайних людей та соціальних структур у формуванні історичного процесу. Її теоретичні основи закладалися завдяки роботі кількох видатних учених, які трансформували підходи до дослідження суспільства, історичної пам'яті та взаємодії між різними соціальними групами.

Як зазначав Ладиченко Т. В. одним із піонерів цього напрямку став Едвард Палмер Томпсон. Його робота «*The Making of the English Working Class*» (1963) вважається знаковою в історіографії. Томпсон запровадив ідею «класової свідомості», що стала центральною у новій соціальній історії. Він досліджував, як англійські робітники кінця XVIII – початку XIX століття самостійно формували свою ідентичність через політичну боротьбу та культурні практики. Томпсон відмовлявся розглядати класи лише як структурні елементи економіки, наголошуючи на їхньому історичному та культурному вимірі [8, с.166].

Не менш важливим був внесок Еріка Гобсбаума, який у своїх працях досліджував довготривалі соціально-економічні зміни, зокрема індустріалізацію. Його підхід був глобальним, але він також звертав увагу на локальні прояви трансформацій, такі як соціальні рухи, протестні культури та виникнення робітничого класу. Гобсбаум запровадив поняття «винайдених традицій», яке стало одним із ключових інструментів для аналізу культурних практик і національної ідентичності.

Раймонд Вільямс, культуролог і історик, також відіграв важливу роль у становленні напрямку. Його роботи зосереджувалися на взаємодії між культурою, мовою та соціальними структурами. Вільямс вивчав, як ідеї та практики поширювалися через літературу, театр та інші форми мистецтва, підкреслюючи

їхню здатність відображати й змінювати соціальну реальність. Його теорії стали основою для розробки інструментів аналізу культурних явищ у ширшому соціальному контексті [9, с.174].

Крістофер Хілл, спеціаліст з історії Англійської революції XVII століття, зробив вагомий внесок у нову соціальну історію, переглядаючи традиційні інтерпретації цієї епохи. Його роботи демонстрували, як ідеї рівності, свободи та політичної участі зароджувалися в народних низах і впливали на великі історичні події. Хілл привертав увагу до «ненависної багатіїв» у літературі та памфлетах того часу, що дало змогу краще зрозуміти революційні настрої.

Соціальна історія також збагачувалася за рахунок праць жінок-істориків, які внесли феміністичний вимір у дослідження. Наприклад, Джоан Скотт пропонувала аналізувати категорію «гендеру» як конструкту, який впливає на соціальні та культурні відносини. Її підхід став основою для вивчення гендерних ролей у британському суспільстві, відкривши нові перспективи для розуміння історичних процесів.

Під впливом цих учених історики почали більше уваги приділяти мікроісторії та методам усної історії. Важливим аспектом нової соціальної історії став акцент на повсякденному житті – темі, яку ігнорували попередні покоління істориків. Це сприяло розширенню джерельної бази, зокрема через використання листів, щоденників, архівів неформальних організацій [10, с.96].

Ще одним важливим внеском була розробка кількісних методів аналізу соціальних явищ. Такі історики, як Пітер Ласлетт, використовували демографічні дані для вивчення структури родини в ранньомодерній Англії. Це дозволило зробити висновки про економічні й культурні трансформації, які впливали на життя звичайних людей.

Нова соціальна історія не обмежувалася лише академічною сферою. Вона вплинула на масову культуру, сприяючи популяризації документальних фільмів, історичних романів та реконструкцій побуту минулих століть. Її методи й підходи стали джерелом натхнення для інших дисциплін, таких як антропологія, соціологія та культурологія.

Важливим етапом у формуванні нової соціальної історії, особливо в британській традиції, стало осмислення спадщини французької школи «Annales», яка протягом XX століття радикально змінила уявлення про предмет і завдання історичної науки. Хоча британська соціальна історія йшла власним шляхом, між цими традиціями існують численні методологічні паралелі та спільні епістемологічні інтуїції.

Одним із засновників школи «Annales» був Фернан Бродель, чия концепція *longue durée* (довготривала тривалість) стала знаковою для всієї школи. У своєму дослідженні Середземномор'я в епоху Філіпа II Бродель виокремив три рівні історичного часу: географічний, соціально-економічний і подієвий. Він вважав, що справжній предмет історії — не події, а повільні, майже непомітні зміни у структурі щоденного життя [Braudel, 1949].

Ця ідея має багато спільного з інтересом нової соціальної історії до повсякдення, досвіду, практик, що формують соціальну реальність. Проте британські історики більше зосереджувалися на агентності суб'єкта та соціальних конфліктах, тоді як школа Annales акцентувала увагу на структурах і середовищі.

Іншим провідним представником школи був Жак Ле Гофф, який розвинув напрям історії ментальностей — колективних уявлень, символічних форм, що визначають спосіб життя спільнот. У працях Ле Гоффа (зокрема Цивілізація Заходу в середні віки) історія стає дослідженням психології часу, уявлень про смерть, працю, святість, які формувалися упродовж століть [Le Goff, 1980].

Цей підхід був важливим для британських істориків, які зверталися до мовного та культурного повороту, зокрема через роботи Лінн Хант, Пітера Берка, Наталі З. Девіс. Їх цікавило, як мова і ритуали формують соціальну ідентичність, подібно до того, як школа Annales вивчала колективне несвідоме.

Отже, ключові представники нової соціальної історії Великобританії не лише розширили уявлення про роль соціальних процесів у минулому, а й заклали основи для міждисциплінарного підходу в гуманітарних науках. Їхня робота допомогла історії стати ближчою до людей, розкриваючи невидимі раніше аспекти життя

суспільства.

Висновки до розділу 1

У першому розділі було розглянуто витоки та еволюцію нової соціальної історії у Великобританії. Аналіз показав, що її виникнення пов'язане зі змінами у суспільних настроях та інтелектуальному середовищі після Другої світової війни, зокрема з посиленням уваги до повсякденного життя, соціальних структур та взаємодії індивідів у рамках історичних процесів. У 1960-1980-х роках цей напрямок став відповіддю на домінування традиційної політичної історії, акцентуючи увагу на історії «знизу» – досвіді звичайних людей, робітничого класу, жінок та маргіналізованих груп.

Розгляд основних ідей і методологічних підходів дозволив визначити ключові характеристики нової соціальної історії. Вона орієнтується на міждисциплінарність, використання інструментів соціології, антропології, економіки та культурології. Методологія цього напрямку передбачає відмову від макроісторичних наративів на користь мікроісторії, а також застосування кількісних і якісних методів дослідження. Особливий акцент зроблено на розумінні соціальної реальності через повсякденний досвід і взаємодію різних соціальних груп.

Важливим результатом дослідження стало виявлення внеску ключових представників нового напрямку, серед яких виділяються такі постаті, як Е. П. Томпсон, який акцентував увагу на формуванні класової свідомості, та Ерік Гобсбаум із його глибоким аналізом соціальних і економічних трансформацій. Роботи цих дослідників створили основу для подальшого розвитку нової соціальної історії та її впливу на сучасну історіографію.

РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ТА ДОСЯГНЕННЯ НОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

2.1. Основні теми досліджень: соціальні класи, родина, повсякденність

Нова соціальна історія, що активно розвивалася у Великобританії з другої половини ХХ століття, запропонувала новаторський підхід до розуміння суспільства. Вона не лише змінила об'єкт уваги істориків, але й поставила питання про методологічні засади аналізу минулого. У центрі цієї дисципліни опинилися соціальні класи, родинні стосунки та аспекти повсякденного життя. Розглянемо ці теми докладніше, щоб зрозуміти, як вони формували нові перспективи історичного дослідження.

Дослідження соціальних класів стали одним із наріжних каменів нової соціальної історії. Ця тематика дозволила історикам глибше розглянути структуру британського суспільства, відзначаючи не лише економічну, але й культурну, ідеологічну складову класових відмінностей [11].

Варто наголосити, що в новій соціальній історії клас не є просто статичним об'єктом, а процесом, що відбувається в конкретному історичному контексті. Робітничий клас, за його словами, «створював себе» через боротьбу за права, формування солідарності та розвиток власних культурних форм. Такий підхід дозволив перейти від статичного аналізу соціальної стратифікації до динамічного вивчення взаємодії різних соціальних груп.

Інший напрямок у дослідженні соціальних класів пов'язаний із вивченням еліт і середнього класу. Роботи Патріка Джойса, наприклад, показали, як середній клас використовував свої культурні та політичні ресурси для утвердження соціального впливу. Історики вивчали питання формування ідентичності цього класу, його моральних норм, ставлення до роботи та споживання.

Родина стала ще однією важливою темою нової соціальної історії. Дослідники звертали увагу на її змінну природу, показуючи, як економічні, соціальні та

культурні трансформації впливали на внутрішню динаміку сімейних стосунків. Зокрема, історики вивчали роль жінок, дітей і літніх людей у родині, а також вплив індустріалізації на сімейну структуру [12].

У XIX столітті британська родина зазнала значних змін під впливом урбанізації. У сільських районах сім'ї часто працювали разом, тоді як у міських умовах праця й домогосподарство стали більш розділеними. Це вплинуло на роль жінок, які дедалі більше зосереджувалися на домашніх обов'язках, хоча багато з них також працювали у промисловості або як домашня прислуга.

Питання материнства та дитинства теж стало центральним для істориків, які вивчали вплив соціальних реформ на покращення умов для жінок і дітей. Наприклад, законодавство про освіту та охорону здоров'я трансформувало очікування від батьківства та створило нові стандарти виховання дітей. Такі зміни не лише відображалися в офіційній політиці, але й знаходили відгук у повсякденному житті британців.

Вивчення повсякденного життя стало ключовим для розуміння того, як звичайні люди сприймали соціальні, економічні та політичні зміни. Історики дедалі більше зверталися до локальних джерел, таких як щоденники, листи, усні свідчення та матеріальна культура, щоб реконструювати досвід життя різних верств населення.

Цей підхід дозволив краще зрозуміти, як люди адаптувалися до соціальних змін. Наприклад, дослідження робітничих кварталів Лондона та Манчестера показали, як сусідство й спільні традиції сприяли створенню міцних соціальних зв'язків, навіть у важких економічних умовах. Ці зв'язки допомагали людям справлятися з бідністю, підтримувати одне одного в часи криз та організовувати опір експлуатації [13].

Увага до повсякденності також дозволила історикам вивчати питання гендеру та ідентичності. Жінки, наприклад, грали важливу роль у формуванні побуту, який ставав місцем виробництва, виховання та емоційної підтримки. Водночас дослідження чоловічої повсякденності пролило світло на те, як праця, дозвілля та громадська активність впливали на поняття мужності.

Дослідження соціальних класів, родини та повсякденного життя суттєво змінили уявлення про британське суспільство минулого. Вони допомогли історикам перейти від великих наративів до мікроісторії, що розкриває унікальні деталі людського досвіду. Саме через ці теми нова соціальна історія змогла зробити важливий внесок у розуміння як загальнонаціональних, так і локальних процесів, зосереджуючись на людях, які були «на периферії» історії.

2.2. Інноваційні методи: міждисциплінарність та використання нових джерел

Відмовившись від традиційних вузьких рамок політичної чи економічної історії, нова соціальна історія вивела на перший план повсякденне життя, ідентичності, взаємодію різних соціальних груп. Відображаючи дух змін, що охопили гуманітарні науки, вона почала активно використовувати міждисциплінарний підхід та нові джерела, що дозволило глибше зрозуміти соціальні процеси та структури. Саме ці інноваційні методи стали основою сучасної британської соціальної історії та дозволили їй досягти нових вершин.

Міждисциплінарність стала ключовим аспектом нової соціальної історії. Вона вимагала перегляду не лише предмету дослідження, але й способів його аналізу. Науковці почали звертатися до суміжних дисциплін: антропології, соціології, лінгвістики, культурології. Це дозволило розширити горизонти історичного знання. Наприклад, антропологічні методи, запозичені з польових досліджень, почали використовувати для аналізу культурних практик минулого. Вивчення ритуалів, звичаїв чи форм спілкування дозволило побачити унікальну динаміку взаємодії людей на різних соціальних рівнях [14].

Одним із найбільш вагомих проривів у сучасній історіографії стало залучення мовного аналізу як методологічного інструмента. У цьому контексті теорії Мішеля Фуко та Жака Дерріда відіграли ключову роль, пропонуючи новий погляд на історію як на сферу, де мова не лише відображає реальність, але й формує її. Історики, надихнувшись цими ідеями, почали розглядати дискурси – структури висловлювань, які визначають, як суспільства говорять про себе, інших та навколишній світ. Замість простої фіксації фактів, акцент змістився на аналіз того, як і чому формувалися ті чи інші уявлення про соціальні категорії [15].

Цей підхід розширив рамки історичних досліджень, дозволивши переосмислити не лише події чи соціальні структури, а й те, як самі ці події описувалися у свої часи. Дослідники почали звертати увагу на те, як через мову

конструювалися такі поняття, як «нормальність», «інший», «центр» і «периферія». Це мало значний вплив на вивчення гендеру, раси та класу, адже показало, що ці категорії є не лише об'єктивними фактами, а й результатом культурного та політичного конструювання. Наприклад, гендер почали розглядати не просто як біологічний факт, а як набір дискурсивних практик, які формували уявлення про чоловіче й жіноче.

Такий підхід дав змогу висвітлити питання, які раніше залишалися на маргінесі історичних досліджень. Аналіз мовної політики показав, як через контроль над дискурсами можна було впливати на уявлення суспільства про владу, ідентичність, мораль чи прогрес. Таким чином, історія стала не лише дослідженням подій, але й спробою зрозуміти, як мова визначала рамки того, що вважалося реальністю. Це допомогло побачити не лише те, що відбувалося в минулому, а й як ці події та ідеї продовжують впливати на сучасність [16].

Інтеграція соціологічних методів в історичні дослідження ознаменувала новий етап розвитку дисципліни, який відкрив доступ до розуміння динаміки суспільного життя на глибшому рівні. Застосування статистичного аналізу дозволило історикам перейти від описового підходу до структурного, що забезпечило систематичний погляд на такі явища, як народжуваність, міграція або економічна активність. Завдяки цьому стало можливим реконструювати життя не лише еліт чи великих соціальних груп, а й повсякденність окремих спільнот, які раніше залишалися поза увагою.

Особливо значущим стало вивчення соціальних мереж, що дозволило візуалізувати та аналізувати взаємозв'язки між індивідами та групами. Використовуючи моделі, історики змогли простежити, як поширювалися інформація, ресурси чи влада у межах спільнот, а також виявити структури впливу, що існували в різні історичні епохи. Наприклад, дослідження торгових шляхів чи листування інтелектуалів епохи Просвітництва тепер розглядаються не лише як серія окремих фактів, а як мережеві системи взаємодії, які формували політичні, культурні чи економічні процеси [17].

Поєднання кількісного підходу з якісним аналізом дало змогу краще зрозуміти внутрішню логіку соціальних структур. Це означало не лише підрахунок кількості шлюбів чи економічних транзакцій, а й розгляд того, як ці процеси впливали на сприйняття родини, громади чи індивідуальної ідентичності. Таким чином, соціологічні методи не лише розширили джерельну базу історичних досліджень, але й трансформували сам підхід до аналізу минулого, дозволивши побачити його як складну, багаторівневу систему взаємодій.

Розширення джерельної бази історичних досліджень стало ключовим чинником трансформації уявлення про минуле. Традиційно історія спиралася на письмові документи, що зберігалися в офіційних архівах, такі як державні укази, дипломатична кореспонденція чи мемуари політичної еліти. Однак нова соціальна історія поставила під сумнів однобічність цього підходу, наголошуючи на важливості матеріалів, які відображають голоси й досвід різних соціальних груп. Завдяки цьому з'явилася можливість побачити минуле крізь призму повсякденного життя, зокрема через джерела, які раніше вважалися «незначними» або «ненауковими» [18].

Усна історія стала одним із найважливіших інструментів для цього зсуву. Інтерв'ю зі свідками подій чи носіями традицій дозволили зафіксувати унікальний досвід тих, хто не залишив письмових свідчень. Застосування цього методу особливо важливе для вивчення історії маргіналізованих груп, таких як робітники, жінки чи колоніальні спільноти, які часто не мали доступу до інституцій, що формували письмові архіви. Крім того, вивчення фотографій, графіті, дитячих малюнків чи навіть домашнього листування розкрило нові аспекти культурного й соціального життя, дозволяючи реконструювати побут, емоції та світогляд тих, кого традиційна історіографія ігнорувала.

Залучення цих джерел не лише збагатило розуміння минулого, але й дало змогу поставити нові запитання: як люди сприймали власну ідентичність? Як формували своє повсякдення в умовах історичних потрясінь? Завдяки такому підходу історія стала багатоголосою дисципліною, здатною охоплювати різноманіття досвідів і перспектив. Це дало змогу побудувати більш інклюзивну

картину минулого, де кожен голос, навіть той, що раніше був непомітним, знайшов своє місце у великій мозаїці історії.

Використання візуальних матеріалів стало ще одним важливим кроком у розвитку історичних досліджень, дозволяючи поглянути на минуле через призму зображень, які одночасно відображали реальність і формували її. Ілюстрації, карикатури, рекламні плакати та інші візуальні артефакти стали цінними джерелами для розуміння соціальної динаміки, адже вони містять не лише інформацію про події чи явища, а й про емоції, ставлення та уявлення, що панували у певний історичний момент. Через ці матеріали історики змогли аналізувати, як формувалися й змінювалися соціальні норми, ідентичності та очікування [18].

Карикатури, наприклад, виявилися ефективним способом вивчення політичної культури, адже вони відображали ставлення до влади, ідеологій чи суспільних проблем у гостро сатиричній формі. Вони дозволяють побачити, як суспільство реагувало на конфлікти або соціальні зміни, та які ідеї були сприйнятливими чи, навпаки, відкидалися. Рекламні плакати стали джерелом для аналізу популярної культури, відображаючи ідеали краси, роль статей, споживчі очікування та навіть стратегії впливу на масову свідомість. Вони не лише показували, чого хотіли чи прагнули люди, але й активно створювали ці бажання.

Окрім відображення дійсності, візуальні джерела також стали засобом дослідження механізмів формування ідентичностей. Наприклад, аналіз ілюстрацій чи фотографій розкрив, як представники певних груп прагнули презентувати себе світу, і як ці образи впливали на їхнє сприйняття іншими. Це дозволило глибше зрозуміти вплив культури на формування уявлень про расу, клас, гендер чи національність.

Інтеграція матеріальної культури у нову соціальну історію значно розширила межі нашого розуміння минулого, дозволивши дослідникам звернути увагу на повсякденність, яка часто залишалася поза письмовими джерелами. Археологічні знахідки, предмети побуту, одяг, знаряддя праці та архітектурні структури стали джерелами, здатними розповісти про життя людей, їхні цінності та взаємини з матеріальним світом. Ці предмети виявилися ключем до розуміння того, як люди

взаємодіяли зі своїм середовищем, які ресурси використовували і як це впливало на їхнє суспільне життя.

Дослідження повсякденного життя стало важливою складовою нової соціальної історії у Великобританії, відкриваючи унікальні можливості для реконструкції соціальних відносин, традицій і культурних змін. Наприклад, аналіз харчових звичок і раціону в різні історичні періоди дозволяє зрозуміти, як економічні трансформації впливали на доступність продуктів і формування соціальної ідентичності. У періоди нестачі продовольства, як-от у часи ранньої індустріалізації, їжа стала не лише необхідністю, але й символом соціального статусу, відображаючи межі між заможними й бідними верствами суспільства.

Особливий інтерес становить дослідження побутових звичаїв і організації праці в домогосподарствах. Наприклад, у сільських громадах раннього Нового часу значення мала колективна праця родинного типу, де межі між «домом» і «роботою» були надзвичайно розмиті. Домашнє господарство виступало як осередок виробництва, і функції його членів були тісно пов'язані зі спільним виживанням. Однак у міру зростання урбанізації і капіталізації, ця модель змінилася, поступившись індивідуалізованій організації праці, що сформувала чіткіші межі між домом як приватним простором і роботою як публічною сферою.

Дослідження змін у ритуалах і формах спілкування також стали ключовим аспектом нової соціальної історії. Наприклад, аналіз святкових традицій або шлюбних обрядів демонструє, як змінювалися соціальні цінності й колективна солідарність. У традиційних сільських громадах обряди, пов'язані з релігійними святами чи шлюбами, підкреслювали колективний характер життя, спільну участь і єдність. У міських умовах, зі зростанням приватності та індивідуалізму, ці ритуали почали набувати більш персоналізованого характеру, відображаючи перевагу особистих інтересів над колективними.

Значну увагу нова соціальна історія приділяє питанню розподілу праці між статями. Аналіз ролі жінок у різних історичних епохах, зокрема у Великобританії, демонструє, як економічні зміни формували їхню участь у виробництві та суспільному житті. У ранньомодерний період жінки активно долучалися до ремесел

і торгівлі, часто працюючи разом із чоловіками у родинних підприємствах. Проте з розвитком промисловості і формуванням фабричної системи їхня роль почала обмежуватися сферою домашнього господарства, що відображало нову гендерну ідеологію.

Предмети побуту, такі як посуд чи знаряддя праці, відкрили історикам доступ до економічної й культурної історії спільнот. Наприклад, аналіз кераміки дозволяє визначити рівень добробуту родини, її торгові зв'язки або впливи інших культур. Одяг та прикраси стали своєрідним «текстом», що відображає соціальний статус, гендерну ідентичність чи регіональну належність. Навіть такі, здавалося б, тривіальні речі, як інструменти чи іграшки, дали змогу зрозуміти, які навички чи цінності передавалися від покоління до покоління.

Архітектурні дослідження також відкрили нові горизонти для аналізу соціальних структур. Вивчення фортифікацій або храмів дозволило простежити, як змінювалися уявлення про владу, релігію чи колективну ідентичність. З іншого боку, аналіз робітничих поселень чи міських кварталів показав, як просторовий розподіл формував і підкреслював соціальні ієрархії.

Комп'ютеризація відкрила ще одну еру для британських істориків. Починаючи з 1970-х років, бази даних та обчислювальні методи дозволили проводити аналіз великих масивів даних. Завдяки цьому стало можливим узагальнення матеріалів, таких як переписи населення, національні архіви чи судові записи. Це сприяло створенню більш точного та комплексного портрету минулого.

Всі ці інноваційні підходи зробили нову соціальну історію не лише інтелектуально насиченою, але й соціально значущою. Вона змогла відобразити складність людського досвіду, звернувшись до того, що раніше вважалося неважливим чи маргінальним. Інтеграція міждисциплінарності та нових джерел не лише розширила межі історичних досліджень, але й зробила минуле ближчим і зрозумілішим для сучасних людей.

Таким чином, нова соціальна історія Великобританії продемонструвала, що інновації у методах дослідження є не лише технічним оновленням, а й зміною

способу мислення про суспільство. Ці підходи стали містком між минулим та сучасним, допомагаючи зрозуміти, як і чому ми живемо так, як живемо сьогодні.

2.3. Вплив нової соціальної історії на сучасну історичну науку

Нова соціальна історія Великобританії докорінно змінила підходи до розуміння та дослідження минулого, і її вплив на сучасну історичну науку є величезним. Зрушення фокусу з політичної еліти на повсякденне життя звичайних людей дало змогу переосмислити природу історії, її завдання та методологічні засади.

Основний внесок нової соціальної історії полягає у зміні предмета історичних досліджень. Вона спрямувала увагу істориків на життя тих, хто раніше залишався «поза історією»: робітників, жінок, етнічних меншин і бідних. Такий підхід відкрив можливості для дослідження раніше маргіналізованих соціальних груп, які стали невіддільною частиною сучасної історичної науки.

Методологічно нова соціальна історія стимулювала розвиток інтердисциплінарного підходу. Використання методів соціології, антропології, економіки та культурних студій зробило історичну науку більш багатовимірною. Це значно розширило арсенал істориків, дозволяючи їм аналізувати не лише події, а й структури, процеси та контексти, які формували суспільства в минулому [19].

Одним із найважливіших досягнень стало переосмислення ролі «звичайних людей» в історії. Роботи таких британських істориків, як Е. П. Томпсон та Ерік Гобсбаум, продемонстрували, що соціальні рухи й культура «знизу» відіграють не меншу роль, ніж рішення еліт. Сучасні історичні дослідження тепер широко визнають значення локальних і особистих перспектив у розумінні глобальних змін.

Переосмислення понять «історичної суб'єктивності» та «агентності» стало ключовим теоретичним внеском нової соціальної історії. Увага до того, як люди різних соціальних шарів ідентифікували себе та взаємодіяли зі своїм соціальним середовищем, стала основою для новітніх студій культурної та мікроісторії.

Наприклад, ці ідеї вплинули на популярність мікроісторичних досліджень у сучасній історіографії.

Нова соціальна історія також дала поштовх розвитку гендерної історії. Історики почали вивчати роль жінок у суспільстві, їхній внесок у різні сфери життя та досвід, що довгий час ігнорувався. Гендерні студії, які сьогодні є невід'ємною частиною історичної науки, значною мірою спираються на методи й тематику, започатковані соціальною історією.

Паралельно з цим розвинулася історія повсякденності, яка змінила уявлення про роль дрібних, рутинних аспектів життя у формуванні історичного процесу. Дослідження побуту, культурних практик та традицій дозволили подивитися на минуле з нового ракурсу. Це стало особливо важливим у розумінні того, як великі історичні події сприймалися та переживалися на індивідуальному рівні.

Одним із ключових наслідків впливу нової соціальної історії стало розширення джерельної бази сучасної історичної науки. Вивчення листів, щоденників, судових документів, газет та навіть усних свідчень стало нормою для багатьох істориків. Такий підхід допоміг відкрити нові горизонти в дослідженнях, особливо в контексті соціальних, культурних і гендерних аспектів минулого.

Крім того, нова соціальна історія підштовхнула істориків до переосмислення причин і механізмів соціальних змін. Замість пошуку великих «зламів», характерних для традиційної історіографії, вона наголосила на важливості поступових змін і тривалих процесів. Це відображено в сучасній історіографії, яка більше уваги приділяє довгостроковим структурним чинникам, таким як економічний розвиток чи демографічні зміни.

Важливо відзначити, що нова соціальна історія створила передумови для розвитку глобальної історії. Її акцент на взаємозв'язку соціальних груп і культур став основою для досліджень глобальних процесів через локальні призми. Це сприяло ширшому розумінню глобалізації, колоніалізму та постколоніальних процесів у сучасній історичній науці.

Ще одним напрямом впливу стала екологічна історія, яка вивчає взаємодію суспільства та природного середовища. Увага до повсякденного життя й структури

виробничих відносин допомогла переосмислити зв'язок між екологією та соціальною організацією [20].

Зміни, принесені новою соціальною історією, мали також і теоретичний характер. Вона сприяла розвитку концепції «історії знизу», яка стала етичною та методологічною основою багатьох сучасних досліджень. Відмова від виключно елітарного погляду на минуле зробила історію доступнішою й значущою для ширшого кола читачів і дослідників.

Ці новації в історичній науці також мали значний вплив на історичну освіту. Університетські програми стали включати теми, присвячені соціальній історії, розширюючи уявлення студентів про те, що таке історія. Це допомогло формувати критичне мислення та соціальну чутливість [20].

Таким чином, нова соціальна історія Великобританії не лише змінила спосіб, у який історики працюють із джерелами, але й розширила межі самої історичної науки. Вона надихнула нові покоління дослідників на переосмислення історії як багатовимірного процесу, що включає досвід і голоси різних соціальних груп.

На сучасному етапі її вплив простежується в багатьох напрямках, від вивчення локальної історії до досліджень глобалізації. Її методологічний і тематичний інструментарій залишається основою багатьох інноваційних підходів у гуманітарних науках, що підтверджує її визначальну роль у розвитку сучасної історичної науки.

Висновки до розділу 2

У другому розділі було висвітлено тематичне та методологічне багатство нової соціальної історії, а також її вплив на історичну науку Великобританії. Аналіз основних тем досліджень показав, що історики цього напрямку зосередили увагу на вивченні соціальних класів, родинних відносин і повсякденного життя. Завдяки цьому вони розширили уявлення про минуле, досліджуючи ті аспекти історії, які раніше залишалися поза увагою традиційної історіографії. Особливий внесок зробили дослідження робітничого класу, жіночої історії та формування соціальних ідентичностей.

Окремо було підкреслено роль інноваційних методів, які використовували представники нової соціальної історії. Міждисциплінарність стала ключовим підходом, що дозволив інтегрувати методи соціології, антропології, культурології та економіки у вивчення історичних процесів. Крім того, історики активно застосовували нові джерела – особисті листи, щоденники, усні свідчення та матеріали масової культури, що дозволило глибше зрозуміти досвід і світогляд людей минулого. Ці підходи сприяли створенню більш повної та людської картини історії.

Також акцентовано увагу на впливі нової соціальної історії на сучасну історіографію. Її досягнення не лише змінили підходи до вивчення минулого, а й сприяли виникненню нових дослідницьких напрямів, таких як історія емоцій, гендерна історія та історія культури. Цей напрямок не тільки розширив тематику історичних досліджень, а й заклав основи для діалогу між історією та іншими науками, що робить його значущим внеском у розвиток сучасної гуманітаристики.

РОЗДІЛ III ДЖЕРАЛ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ У НОВІЙ СОЦІАЛЬНІЙ ІСТОРІЇ

3.1. Специфіка джерельної бази нової соціальної історії

Однією з найхарактерніших рис нової соціальної історії є її оригінальний підхід до джерельної бази. Якщо традиційна історіографія зосереджувалася переважно на політичних документах, офіційних хроніках, парламентарних звітах і дипломатичному листуванні, то нова соціальна історія розширила межі історичного знання, зробивши предметом дослідження так звані «нетрадиційні джерела». Її мета — реконструювати повсякденне життя, досвід «звичайних» людей, груп, які раніше залишалися поза увагою: жінок, робітників, селян, меншин, дітей, маргіналізованих спільнот. Під нетрадиційними джерелами мають на увазі не лише нові типи джерел, але й нові підходи до вже відомих, які виводять на перший план не лише події, а й досвід, сприйняття, повсякденність. Це:

- особисті документи (листи, щоденники, мемуари)
- усні свідчення (інтерв'ю, усна історія)
- матеріальні об'єкти (одяг, предмети побуту, будинки)
- візуальні джерела (фотографії, малюнки, плакати)
- адміністративні документи низового рівня (судові протоколи, поліцейські звіти, тюремні записи)
- парафіяльні книги, лікарські реєстри, документація благодійних установ,
- культурні артефакти (пісні, релігійні тексти, побутові ритуали)

Нетрадиційні джерела мають особливу епістемологічну природу: вони часто суб'єктивні, фрагментарні, неповні, але саме через це відкривають доступ до уявлень, мов, страхів, надій та щоденних практик звичайних людей. Як писала Джоан Скотт, "відсутність у традиційних архівах — це ще не відсутність в історії" [Scott, 1988].

Особливе значення має те, що ці джерела дають змогу вивчати соціальні групи, які раніше були виключені з історичного наративу — жінок, дітей, селян, бідних, мігрантів, людей із порушеннями психіки, злочинців, тобто всіх, кого історія еліт традиційно ігнорувала.

Використання нетрадиційних джерел вимагає від дослідника:

- уважності до мови (як людина говорить або пише про себе),
- здатності «читати між рядків» — розуміти мовчання, замовчування, відсутність,
- міждисциплінарного підходу: залучення соціології, антропології, культурології, психології.

Починаючи з 1970-х років, британські історики активно працювали з нетрадиційними джерелами. Особливо відзначаються:

- проєкт Old Bailey Online — база судових документів XVIII–XIX ст., де відображено досвід міських низів;
- архів Mass Observation — колекція спогадів, листів, замальовок повсякденного життя у Британії 1930–1960-х років;
- усноісторичні інтерв'ю, записані в рамках досліджень історії праці, еміграції, жіночих рухів [Abrams, 2010].

Таким чином, «нетрадиційні» джерела в новій соціальній історії — це не лише інший тип матеріалу, а інша парадигма бачення минулого. Вона надає слово тим, хто його раніше не мав, і дозволяє побудувати історію, що виходить за межі елітного, героїчного і нормативного. Це історія множинного минулого — зсередини, знизу, з повсякдення.

Одним із найважливіших масивів нетрадиційних джерел, які активно використовуються в новій соціальній історії, є особисті письмові свідчення: щоденники, листи та мемуари. Ці джерела дозволяють історикам наблизитися до

внутрішнього світу людини, її сприйняття реальності, емоцій, думок, уявлень про себе й інших.

У межах нової соціальної історії щоденники й листування аналізуються не лише як фактичний матеріал, а передусім як дискурсивні практики: вони відображають мову, стиль, соціальні коди, гендерні ролі та ідеали часу. З їх допомогою можна дослідити, як люди самі конструювали свою ідентичність, які теми вважали важливими, як описували повсякденне життя, сім'ю, працю, політику, релігію.

У британському контексті щоденники середньокласових жінок вікторіанської доби стали цінним джерелом для гендерної історії. Вони показують, як жінки інтерпретували власну роль у родині, моральні норми, обмеження й можливості, які надавали (або не надавали) їм соціальні структури [Davidoff & Hall, 1987].

Окреме місце посідають інтимні листування, які часто не були призначені для широкого загалу. Їх аналіз дозволяє реконструювати соціальні відносини, мову емоцій, ступінь формальності чи відвертості між людьми. У роботах соціальних істориків листи виступають не лише джерелом інформації, а й формою комунікативної дії, що має свої ритуали, жанри, очікування.

Мемуари — ще один цінний тип джерела, який дозволяє осмислити не лише події, а й спосіб їх ретроспективного інтерпретування. Історики звертають увагу на те, що мемуари рідко відтворюють події «об'єктивно» — натомість вони демонструють, як людина хоче бути запам'ятою, як вона конструює наратив свого життя у відповідності до соціальних норм, ідеологічного клімату або внутрішньої потреби в самопоясненні

Джерела особистого письма активно використовувалися у проєкті Mass Observation (1937–1950-ті рр.), у рамках якого тисячі британців писали щоденники, нотували власні думки щодо поточних подій, описували буденне життя. Цей масив

дав змогу дослідникам відтворити картину повсякденної свідомості британського суспільства в добу кризи, війни та соціальної трансформації [Sheridan et al., 2000].

Також досліджуються листи до газет, політиків, церковників, що є формою публічного висловлювання особистого досвіду. Такі документи часто містять поєднання приватного і суспільного, індивідуального болю та колективного бачення.

Важливою є методологічна обережність: щоденники і листи не можна сприймати як «прозоре вікно» до минулого — вони є текстами, що формуються в певному контексті, мають автора, адресата, намір, обмеження. Водночас саме завдяки цим текстам історики можуть говорити про емоційні структури, мовні моделі, практики саморефлексії та культурні уявлення.

Таким чином, щоденники, листування та мемуари — це джерела, які перетворюють «немовний досвід» на історично значущий дискурс, і завдяки цьому нова соціальна історія набуває людського виміру, розкриває історію як простір індивідуального переживання.

Серед джерел, які нова соціальна історія зробила об'єктом пильного вивчення, особливе місце посідають судові документи, поліцейські звіти, муніципальні та парафіяльні архіви. Хоча вони створювалися не з метою збереження повсякденного досвіду, а для контролю, обліку чи покарання, саме в цих текстах зафіксовано зіткнення індивідуального з нормативним, приватного з публічним, повсякденного з владним.

Ці джерела особливо цінні тим, що дають доступ до голосів тих, хто рідко залишав письмові свідчення свідомо: бідних, неграмотних, маргіналізованих, жінок, злочинців, слуг, мігрантів. Завдяки судовим справам, історики можуть дослідити не лише структуру злочинності чи правопорядку, але й конфлікти, мотивації, уявлення про справедливість, честь, тілесність.

Одним із найбільш відомих джерельних проєктів став Old Bailey Proceedings Online — електронна база лондонського кримінального суду (1674–1913), що містить понад 200 000 справ. Дослідження цього матеріалу дозволяє побачити, як змінювалися кримінальні практики, поняття публічної моралі, гендерні ролі, взаємини між класами [Shoemaker & Hitchcock, 2015].

Так, наприклад, з аналізу справ про крадіжки або побутове насильство можна дізнатися, як виглядала економіка виживання, як формувалися соціальні очікування щодо поведінки чоловіка, дружини, слуги, господаря. Поліцейські звіти фіксують не лише факти злочину, але й мову опису, сприйняття підозрюваного, культурний контекст оцінки дій.

Муніципальні архіви — протоколи громадських зборів, журнали запису народжень і смертей, податкові списки — дозволяють реконструювати соціальну структуру спільнот: наприклад, хто брав участь у вирішенні локальних справ, як формувалося місцеве самоврядування, які категорії населення мали голос, а які — були виключені.

Дослідники також використовують реєстри бідних та парафіяльні книги (poor law records), в яких задокументовано прохання про допомогу, характеристики про потреби сімей, оцінки «морального характеру» заявників. Ці документи важливі для аналізу соціальної політики, уявлень про «гідних» і «негідних» бідних, а також для вивчення ранніх форм бюрократичного контролю.

Усі ці джерела мають спільну рису: вони опосередковано свідчать про щоденне життя, його конфлікти, стратегії адаптації, страхи й відчуття справедливості. Їхня сила — у деталях, які збереглися між рядків офіційного дискурсу.

Для історика важливо пам'ятати, що такі документи не є «нейтральними». Вони створені владою, її мовою, її категоріями. Проте завдяки критичному читанню — «контрчитанню» — дослідник може виявити в них тендітну присутність

людського досвіду, навіть якщо він записаний як доказ провини чи адміністративне зведення.

Таким чином, судові архіви, поліцейські звіти та муніципальні книги в новій соціальній історії — це джерела, що дозволяють поєднати структуру з дією, норму з порушенням, інституцію з індивідом. Через них можна побачити не лише, що сталося, а як це проживалося.

Значну роль у дослідженнях нової соціальної історії відіграє усна історія. Інтерв'ю зі свідками подій, записані розповіді людей про власне минуле стали важливими інструментами реконструкції соціальної реальності. Усна історія дозволяє відтворити погляди тих, чий голос не зберігся в письмових джерелах: селян, жінок, етнічних меншин. У британській історіографії цей метод активно застосовувався в дослідженнях праці, сімейної історії, воєнного досвіду та історії мігрантів. Усна історія стала одним із ключових джерел для досліджень повоєнного періоду. Інтерв'ю з колишніми фабричними працівниками, домогосподарками, мігрантами лягли в основу багатьох праць про трансформацію британського суспільства у XX столітті. Як зазначає Алессандро Портеллі, усна історія — це не лише «запис голосу минулого», а й акт надання значення подіям, що були пережиті [Portelli, 1991].

Ще однією важливою складовою джерельної бази нової соціальної історії є матеріальні об'єкти, через які дослідники вивчають повсякденне життя, соціальну структуру та систему уявлень минулих епох. У межах цього підходу історія виходить за межі тексту і звертається до речей як носіїв значення, слідів людського досвіду, символічного й практичного одночасно.

Матеріальна культура включає дуже широкий спектр джерел: побутові предмети, посуд, меблі, одяг, знаряддя праці, грошові знаки, житловий простір, архітектуру, кладовища, пам'ятники, вуличну інфраструктуру, навіть графіті. Її

дослідження дозволяє вийти за межі писемних джерел і побачити мовчазні, але багатозначні форми повсякденного буття.

Завдяки роботам таких дослідників, як Пітер Берк, Крістофер Тіллі, Даніель Міллер, матеріальна культура розглядається не лише як фон для дій людини, а як активний елемент у формуванні ідентичності, пам'яті, класової чи гендерної приналежності. Речі не просто «існують» — вони передають цінності, фіксують звички, створюють «структуру почуттів», за Реймондом Вільямсом.

Наприклад, розташування кімнат у будинку та предмети інтер'єру можуть багато сказати про соціальну ієрархію, розподіл ролей між членами родини, концепцію приватності. Дослідження матеріальної культури вікторіанського дому показують, як середній клас формував свої уявлення про моральність, чистоту, гендерну поведінку через обстановку і ритуали в щоденному просторі [Davidoff & Hall, 1987].

Одяг та зовнішній вигляд — інший пласт джерел, який використовується для аналізу моди, самопрезентації, статусу. Те, як люди вдягалися, що вважалося відповідним чи непристойним, розповідає про соціальні кордони, очікування та індивідуальні стратегії. Одяг також є простором для символічного спротиву або демонстрації належності до певної культури чи групи.

У межах історії праці і торгівлі вивчаються знаряддя виробництва, товарні маркування, інструменти, упаковка. Такі об'єкти дозволяють простежити не лише матеріальні умови життя, а й уявлення про якість, цінність, престиж, а також логіку споживання.

Зростання інтересу до музейних колекцій, археології та побутової спадщини у Великобританії з 1980-х років дозволило соціальним історикам працювати із новими джерелами. Історія повсякденного життя дедалі частіше включає в себе вивчення речей у контексті їхнього використання, руйнування, повторного застосування чи збереження.

Окрему увагу приділено ритуальним і пам'ятним предметам — хрестам, медалям, фотографіям, сувенірам. Вони вказують на механізми формування індивідуальної та колективної пам'яті, особливо в умовах втрати, травми, еміграції чи соціального тиску.

Дослідження матеріальної культури поєднує методи історії, антропології, археології, семіотики, а тому є яскравим прикладом міждисциплінарного джерелознавства. Історик тут виступає не лише як аналітик документів, а як інтерпретатор сенсів, закладених у формах, фактурах, текстурах речей. Усі ці джерела мають одну спільну рису: вони відображають соціальні практики, тобто реальну діяльність людей, їхні щоденні вчинки, реакції, адаптацію до змін. Завдяки цьому історія стає більш «живою», емоційно наповненою та наближеною до досвіду звичайної людини.

Усна історія — один із найвизначніших напрямів у джерельній практиці нової соціальної історії. Вона відкрила історикам можливість працювати не лише з писемними, а й з усними джерелами, які виникають у процесі інтерв'ювання свідків подій. Такий підхід дозволяє не просто зібрати факти, а відтворити суб'єктивний досвід, емоційну пам'ять, інтерпретації, які неможливо виявити в офіційних документах.

На відміну від традиційного історіописання, що базується на архівах, усна історія створює живу взаємодію між дослідником і оповідачем. Вона фіксує не лише зміст сказаного, але й мову, риторику, мовчання, жести — тобто спосіб переживання минулого.

Значний внесок у теоретичне осмислення усної історії зробив Алессандро Портеллі, який наголошував: «усна історія — це не лише про факти, а про сенс, який надають цим фактам люди» [Portelli, 1991]. У центрі уваги — те, як індивід пам'ятає, які акценти робить, як перебудовує власну біографію відповідно до досвіду, ідеології, моральних орієнтирів.

У Британії усна історія стала особливо важливою у дослідженнях:

- історії праці (спогади робітників, шахтарів, фабричних працівниць),
- жіночого досвіду (материнство, репродуктивність, дискримінація),
- міграції та колоніального спадку (історії біженців, переселенців, емігрантів з країн Співдружності),
- війни та післявоєнного відновлення (громадянські добровольці, евакуйовані діти, медсестри, ветерани).

Інтерв'ю, проведені в рамках проєкту «Millthorpe Project», National Life Stories та архіву Mass Observation, створили великі колекції особистих свідчень, які стали джерелом для глибоких соціокультурних реконструкцій [Abrams, 2010].

Особливістю усної історії є її неповторність і варіативність. Дві людини, що пережили одну подію, можуть розповісти про неї абсолютно по-різному. Саме це — багатоголосся, полісемійність пам'яті — становить її головну цінність. Через усну історію ми бачимо не лише що сталося, а й як це проживалося і осмислювалося.

Усна історія дозволяє історикам не просто доповнити письмові джерела, а поставити нові питання. Наприклад: чому люди мовчали про травму? Які історії ніколи не були записані в архівах? Яка роль тіла, тону голосу, пауз у передачі пам'яті?

Разом із тим, усна історія викликає методологічні дискусії щодо точності, достовірності, впливу дослідника на оповідача, однак у межах нової соціальної історії вона розглядається як незамінний інструмент гуманізації минулого.

Таким чином, джерельна база нової соціальної історії є значно ширшою й різноманітнішою, ніж у класичній історіографії. Вона вимагає від дослідника не лише критичного мислення, але й чутливості до нюансів, здатності виявляти зміст у буденному й непримітному. Такий підхід до джерел сприяв появі нової історичної

етики — поваги до кожного голосу минулого, незалежно від його соціального статусу.

3.2. Міждисциплінарність як методологічна основа

Однією з основних характеристик нової соціальної історії є її міждисциплінарність, тобто активне використання концепцій, методів і категоріального апарату суміжних соціогуманітарних наук. Такий підхід дозволяє значно розширити можливості історичного аналізу, зробити його більш чутливим до соціальних контекстів, цінностей і символічних структур минулого.

У післявоєнний період британська історіографія почала дедалі активніше звертатися до праць класиків соціології — Карла Маркса, Макса Вебера, Еміля Дюркгайма — та до сучасних британських і американських соціологів, які аналізували динаміку соціальних класів, механізми мобільності, вплив індустріалізації на структуру спільнот.

В першу чергу, варто зазначити плідну взаємодію з соціологією. Концепти «соціальної стратифікації», «класу», «ідентичності», «соціального конструювання» були запозичені істориками для аналізу історичних спільнот. Едвард П. Томпсон у праці *The Making of the English Working Class* (1963) показав, що клас — це не лише економічна категорія, а радше історичний процес, який формується через досвід, боротьбу та спільну культуру. Саме це відображає вплив соціології марксистської традиції.

Інші дослідники, такі як Патрік Джойс і Гарет Стедман Джонс, працювали в напрямку поєднання марксизму з постструктуралістськими підходами, підкреслюючи роль мови, уявлень та ідеології в конструюванні класової свідомості. Вони вивчали, як створюються дискурси про працю, бідність, благодійність, як у політичних промовах, публіцистиці чи газетах формувалися образи «робітничого класу» чи «непрацездатних бідних».

Також у британській історіографії активно використовувалися соціологічні методи аналізу статистичних даних — переписів населення, реєстрів зайнятості,

податкових звітів. Це дозволило простежити соціальну мобільність, зрушення у структурі зайнятості, урбанізацію. У роботах, присвячених міграції, індустріалізації та місту, такі методи використовувалися для побудови моделей суспільства в динаміці.

Особливе значення мало перенесення соціологічної критики стратифікації у сферу історії повсякденного життя: дослідники почали звертати увагу на щоденні прояви класової нерівності — у мові, манерах, їжі, побуті, вихованні, дозвіллі. Наприклад, аналіз поведінки у громадських просторах або розподілу обов'язків у родині демонстрував, як клас визначав не лише економічні можливості, але й стиль життя, спосіб мислення, тіло.

Таким чином, соціологія стала не просто джерелом концепцій для нової соціальної історії, а партнерською дисципліною, що дозволила інакше побачити історичну реальність — як сукупність взаємодій, структур, механізмів і досвіду, які потребують складного багаторівневого аналізу.

Важливу роль у розвитку методології нової соціальної історії відіграла культурна антропологія. Концепція *thick description* (Кліффорд Гірц) спрямувала увагу істориків на глибоке вивчення символічних практик, ритуалів, повсякденних дій. Це призвело до утвердження нового аналітичного горизонту — історія не просто подій, а історія значень. Наприклад, аналіз народних звичаїв, судових процесів або популярних свят став можливим завдяки антропологічному підходу до культури [Geertz, 1973].

Іншим важливим джерелом методологічного натхнення стала антропологія, особливо в її британському функціоналістському варіанті (Броніслав Малиновський, Едмунд Ліч) та культурному підході (Кліффорд Гірц). Історики запозичили концепцію *thick description* — «щільного опису» соціальних практик, символів і ритуалів, що дозволило глибше аналізувати повсякденне життя [Geertz, 1973]. Особливо важливою була увага до уявлень і значень, які люди надавали своїм діям — те, що часто було невидимим у традиційній історіографії.

Культурологія як нова дисципліна у 1980-х роках також внесла свій внесок у формування інструментарію нової соціальної історії. Зокрема, дослідження Раймонда Вільямса про культуру як «цілісний спосіб життя» стали теоретичною базою для вивчення культурної ідентичності, цінностей і мови [Williams, 1958].

Ще одним напрямом міждисциплінарної взаємодії стала демографія. Піонерські дослідження Пітера Ласлетта і Кембриджської школи соціальної історії населення показали, як аналіз переписів, записів актів цивільного стану й господарських реєстрів може дати уявлення про структуру родини, моделі шлюбу, дитячу смертність та інші соціальні явища. Демографія і статистика стали важливими інструментами аналізу соціальних змін. Пітер Ласлетт та інші представники Кембриджської школи використовували методи соціальної демографії для вивчення родинних структур, тривалості життя, моделей шлюбності. Такий підхід дав змогу переосмислити тривалість поколінь, цикли праці й старіння у традиційному суспільстві [Laslett, 1972].

Також варто зазначити зростаючу роль психоісторії та історичної психології, які спираються на ідеї Зигмунда Фрейда, Жака Лакана та Еріка Еріксона. Історики стали звертати увагу на колективні уявлення, страхи, травми та архетипи, які визначали поведінку людей і формували соціальну пам'ять [Burke, 1990].

З початком XXI століття на перший план вийшли цифрові технології як інструмент міждисциплінарного аналізу. Британські проєкти цифрової історії, такі як Old Bailey Online або London Lives, демонструють, як поєднання історії, комп'ютерних наук і статистики дає змогу обробляти великі масиви даних і виявляти закономірності, недоступні за допомогою класичних методів [Hitchcock & Shoemaker, 2015].

Таким чином, міждисциплінарність є не просто додатковим інструментом у новій соціальній історії, а її методологічною основою. Вона дозволяє історикам не лише реконструювати соціальні структури, але й пояснювати їх динаміку, взаємозв'язки, символіку й вплив на індивідуальний досвід. Такий підхід відкриває

перед історією нові горизонти, роблячи її наукою не лише про минуле, а й про людину у всій її складності.

3.3. Мікроісторія як дослідницький підхід

Важливою складовою методології нової соціальної історії стала мікроісторія — підхід, який фокусується на вивченні малих соціальних одиниць: окремих осіб, родин, громад, сіл чи кварталів міст. Вона виникла як реакція на надто абстрактні узагальнення макроісторії, які часто нехтували складністю людського досвіду та контексту.

Італійський історик Карло Гінцбург вважається одним із засновників мікроісторії як окремого історичного напрямку. Його праця *Il formaggio e i vermi* (Сир і хробаки, 1976) стала знаковою не лише для італійської, а й для світової історіографії. У ній Гінцбург реконструює релігійні уявлення бідного мельника Меноккіо з Фріулі XVI століття, використовуючи судові протоколи інквізиції. Через детальний аналіз «малого» він висвітлює «велику» тему: взаємодію між популярною і книжною культурою, свободу мислення простолюду, обмеження церковної влади.

Ключові підходи Гінцбурга:

«Реконструкція з фрагментів» — побудова історичного наративу на основі уривчастих, непрямих даних;

«Парадигма сліду» (*paradigma indiziario*) — дослідник виступає як детектив або слідопит, виявляючи значення у деталях і відхиленнях від норми;

Поєднання макро- і мікропідходу — через аналіз одного життя відкривається ширший соціокультурний контекст;

Аналітика культурного конфлікту — увага до розриву між офіційним дискурсом і народною свідомістю.

Ці ідеї мали великий вплив на британську нову соціальну історію, особливо у тих напрямках, що зосереджувалися на культурі, праві, ідентичності та повсякденному житті. Британські історики перенесли гінцбургівську методологію в інший контекст — постіндустріальний, багатокультурний, модерний.

Зокрема, вплив його «парадигми сліду» простежується в дослідженнях Роберта Дарнтона, який вивчав народні уявлення у Франції XVIII століття через звіти поліції та бульварні видання. У Британії подібний підхід застосували Тім Гічкок та Роберт Шумейкер, аналізуючи справи про проституцію, дрібні злочини, побутові конфлікти в Лондоні XVIII століття — як індикатори соціального порядку і його порушень [Shoemaker & Hitchcock, 2015].

Також у британській історіографії знайшли підтримку гінцбургівські ідеї щодо вивчення опору, дисидентства, відхилень. Історики почали звертати увагу на «мовчазні голоси» — тих, хто не залишив свідомих текстів, але чий досвід «прочитується» через архівні залишки: слідчі записи, лікарські свідоцтва, судові вироки. Це підхід, близький до культурної історії влади та суб'єктивності.

Ще одна ідея Гінцбурга — увага до публіки як інтерпретатора — згодом лягла в основу історії читання, культури сприйняття, досліджень «народного інтелекту». У Британії цю лінію продовжували дослідження про споживання преси, пропаганди, церковних текстів.

Таким чином, Карло Гінцбург не лише започаткував методологічну революцію в Італії, а й надихнув британських істориків переглянути значення "малого" і "маргінального" в історії. Його підхід залишив глибокий слід у новій соціальній історії Великобританії, зокрема в тому, як досліджується повсякденність, практика опору, структура влади на рівні індивідуального досвіду.

Однією з характерних рис мікроісторичного підходу в британській новій соціальній історії є увага до невеликих соціальних одиниць, зокрема сільських громад, робітничих родин, мешканців конкретних районів чи навіть окремих

біографій. У центрі таких досліджень — питання, як досвід окремої спільноти або особи дозволяє краще зрозуміти структури та механізми ширшого соціального світу.

Особливу увагу приділено сільським громадам у працях, що аналізують становлення англійської індивідуальності, моделі спадкування, шлюбності та міжпоколіннєвих зв'язків. Так, вивчення парафіяльних записів у селі Терант Равенсдейл, здійснене Аланом Макфарлейном, дозволило автору дійти висновку, що ще в ранньомодерній Англії домінувала індивідуалістична модель родини, а не колективістська, як вважалося раніше [Macfarlane, 1978].

Також активно досліджувалися промислові громади, зокрема в Ланкаширі, Манчестері, Йоркширі. Ці регіони стали лабораторією для вивчення процесів урбанізації, розвитку робітничої культури, формування класової ідентичності. Такі дослідження, як праця Патріка Джойса *Visions of the People* (1991), зосереджувалися не лише на умовах праці, а й на символічному світі робітників, їхніх політичних уявленнях, відчутті гідності та колективної сили.

Вивчення родин стало важливою частиною феміністської історіографії. У книзі *Family Fortunes* Леонора Девідофф і Кетрін Голл простежили, як буржуазні родини конструювали гендерні ролі у XVIII–XIX століттях, і як ці уявлення впливали на формування суспільного порядку [Davidoff & Hall, 1987]. Історія родини тут не обмежується приватною сферою — вона стає ключем до розуміння культури, моралі, економіки.

Значне місце в мікроісторії займає біографічний підхід. На відміну від традиційної "життєписної" історії великих осіб, нова соціальна історія цікавиться долями звичайних людей, чий досвід часто відображений лише у фрагментарних документах: судових протоколах, листах, свідченнях. Наприклад, життя одного сільського ткача або вчительки може слугувати моделлю для реконструкції культури певного періоду.

Таким чином, вивчення окремих громад, родин і осіб є фундаментальним компонентом мікроісторичного підходу. Через аналіз соціальних структур у

"малому масштабі" історики виявляють механізми трансляції культури, взаємодії індивіда і суспільства, а також логіку щоденних практик, що формують історію не меншою мірою, ніж великі події.

Мікроісторія в межах британської нової соціальної історії орієнтується на відтворення досвіду «маленької людини», чії дії та переживання можуть пролити світло на ширші історичні процеси. Один із найяскравіших прикладів цього підходу — праця Едварда Томпсона про формування англійського робітничого класу, де аналізується життя конкретних людей і груп як елемент соціального процесу [Thompson, 1963].

Британські дослідники також активно використовували мікроісторичний підхід у вивченні судових справ, які фіксували індивідуальні конфлікти, злочини, суперечки про спадок, побутові сварки тощо. Такі справи дають змогу проникнути в ментальний світ людей, уявлення про мораль, честь, справедливість і норму. Наприклад, дослідження Наталі Зімонд Девіс *The Return of Martin Guerre* показує, як один випадок шахрайства у французькому селі XVI століття відкриває цілий комплекс уявлень про особистість, ідентичність та спільноту [Davis, 1983].

Застосування мікроісторії також стало важливим у локальних дослідженнях — так званій «історії громад». У Великобританії було здійснено численні мікроісторичні студії життя в сільських поселеннях та промислових містах (наприклад, дослідження Стівена Рігбі про Ланкашир або роботи Алана Макфарлейна про село Терант Равенсдейл) [Macfarlane, 1978; Rigby, 1989].

Використання мікроісторії змінює фокус історичного наративу — від абстрактних процесів до конкретних людей. Це дозволяє історикам поставити нові питання: Як люди приймали рішення? Як вони інтерпретували події свого життя? Як повсякденні практики відображають глобальні соціальні зміни?

Однією з ключових інтелектуальних інтуїцій мікроісторії є переконання, що дрібні, локальні, іноді маргінальні сюжети здатні висвітлювати великі процеси — соціальні трансформації, культурні зрушення, зміни у структурі влади та

ідентичності. Це суперечить традиційному макроісторичному підходу, який акцентував увагу на глобальних тенденціях, інституціях, війнах, революціях.

Мікроісторики переконані, що загальне формується крізь множинність особливого. Індивідуальний досвід не лише відображає структурні зміни, а й активно їх творить. Через дрібний сюжет можна простежити, як велика ідеологія сприймається «на місцях», як абстрактні закони реалізуються в повсякденній практиці, як політичні чи релігійні конфлікти виявляються у конфліктах сусідів, членів родини, спільноти.

У цьому сенсі мікроісторія стоїть близько до історії "знизу" (history from below), але йде ще глибше, зосереджуючись не тільки на "пригнічених" чи "мовчазних", а й на тому, як саме вони діють, рефлексують, чинять опір або пристосовуються. Ці поведінкові моделі дозволяють зрозуміти механізми соціальної стабільності й зміни.

Наприклад, дослідження справи Меноккіо, що описана у Сирі і хробаках Карло Гінцбурга, не лише розкриває світогляд одного мельника, а й ставить під сумнів уявлення про пасивність селянства, про односторонність релігійної пропаганди, про централізованість інтелектуальної культури XVI століття. Гінцбург, аналізуючи відхилення від норми, робить висновки про властивості самої норми, її межі та механізми репресії [Ginzburg, 1976].

У британському контексті праця Наталі Зімонд Девіс *The Return of Martin Guerre* показує, як справа про крадіжку особистості в провінційному французькому селі відкриває складну систему правових уявлень, поняття честі, ролі громади, гендерні очікування й межі допущеного в тогочасному суспільстві [Davis, 1983].

Британські дослідники вивчали дрібні судові справи, щоденники, облікові книги, листування, випадки з архівів благодійних організацій, щоб відстежити перехід від традиційної до індустріальної моралі, трансформацію уявлень про працю, добродетель, справедливість. Малий масштаб дає змогу бачити складність — там, де "велика історія" схильна спрощувати.

Крім того, мікроісторія дає змогу уникнути телеології — спокуси бачити історію як лінійний рух до «прогресу». Через мале видно альтернативні траєкторії, сліди іншого мислення, варіанти розвитку, які не реалізувалися, але залишилися в пам'яті або архіві.

Таким чином, дрібні сюжети не є периферійними. Навпаки — вони зміщують оптику історії, змушуючи її зосередитися на живих людях, контекстах, неоднозначностях. Саме в дрібному — у крихітних історіях — зосереджені ті напруги, які створюють тканину минулого. Однак мікроісторія не позбавлена викликів. Її критикують за надмірну фрагментарність, а також за обмеженість у можливості екстраполяції результатів. Проте більшість дослідників погоджуються, що мікроісторичні дослідження не мають на меті створення універсальних законів, а радше прагнуть поглибити розуміння конкретного історичного контексту.

Таким чином, мікроісторія є важливою складовою нової соціальної історії, яка дозволяє заглибитися в складну тканину соціального буття. Завдяки їй історія стає ближчою до людини, а наука про минуле — чутливішою до деталей, індивідуальності та людського досвіду.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі було проаналізовано особливості джерельної бази та методологічні підходи, які визначають нову соціальну історію як окремий напрям у сучасній історіографії. Вивчення джерел показало, що саме переорієнтація на «нетрадиційні» типи джерел — особисті документи, усні свідчення, судові протоколи, матеріальні об'єкти — стала одним із визначальних чинників у становленні соціально орієнтованої історії.

Особливу увагу було приділено тому, як мікроісторичний підхід, використання усної історії, а також зосередженість на повсякденному досвіді звичайних людей дозволяють дослідити соціальне минуле у його багатогранності, суб'єктивності й внутрішній складності. Крім того, міждисциплінарність — інтеграція методів соціології, антропології, культурології — надала дослідницькому процесу нової глибини, зробивши можливим вивчення не лише подій, а й смислів, уявлень, норм.

Аналіз методів роботи з джерелами показав, що нова соціальна історія вимагає від дослідника високого рівня критичної чутливості, уважності до контексту, а також уміння інтерпретувати «мовчазні голоси» в архівних матеріалах. Виклики, пов'язані з репрезентативністю, фрагментарністю та інтерпретаційною неоднозначністю джерел, не зменшують їхньої цінності, а навпаки — підкреслюють необхідність ретельної методологічної рефлексії.

У результаті можна стверджувати, що нова соціальна історія не лише розширила коло джерел, але й переосмислила саму природу історичного пізнання, зробивши його більш інклюзивним, гнучким і відкритим до нових форм історичного наративу.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження було проаналізовано виникнення та розвиток нової соціальної історії у Великобританії, яка з'явилася як відповідь на обмеження традиційної історіографії. Було визначено, що цей напрям виник у середині ХХ століття, його формування зумовлено соціально-економічними змінами, повоєнною реконструкцією суспільства та пошуком нових підходів до вивчення історії. Інтеграція ідей соціології, культурології та антропології стала важливим теоретичним підґрунтям для виникнення цього підходу.

Методологічна інновація нової соціальної історії полягає у відмові від «великого» наративу і зосередженні на мікроісторії та історії повсякденності. Було розкрито, що ключовою ідеєю стало дослідження соціальних структур та їх впливу на життя звичайних людей. Завдяки залученню міждисциплінарних методів вдалося значно розширити межі історичних досліджень, інтегруючи нові джерела, такі як особисті щоденники, архіви локальних громад, візуальні матеріали тощо.

Ключовими постатями в становленні нової соціальної історії у Великобританії стали Едвард Томпсон, Ерік Гобсбаум та Крістофер Хілл, чиї дослідження суттєво змінили розуміння минулого. Томпсон у своїй роботі «The Making of the English Working Class» детально аналізував процес формування робітничого класу, наголошуючи на значенні класової свідомості, колективного протесту та культурної ідентичності. Його підхід дозволив відійти від статичного бачення класових відносин і показати їхню динамічність у конкретних історичних контекстах.

Ерік Гобсбаум, зосереджуючись на глобальних соціально-економічних процесах, запропонував концепцію «винайдених традицій». Він показав, як певні культурні практики та символи створювалися для зміцнення національної ідентичності, політичного впливу чи соціальної стабільності. Його дослідження висвітлили довготривалі зміни, такі як індустріалізація, урбанізація та трансформації робітничих рухів, додаючи нові виміри до соціальної історії.

Крістофер Хілл, фахівець з історії Англійської революції XVII століття, досліджував ідеї рівності, свободи та політичної участі, які формувалися серед народних низів. Його аналіз революційних настроїв і ідеологічних зрушень продемонстрував, як радикальні зміни в суспільстві впливали на колективну свідомість і культурні уявлення. Ці науковці, доповнюючи одне одного, розширили межі історичних досліджень, інтегрувавши в них теми культури, ментальності, гендеру та соціальної ідентичності.

Особливу увагу в роботі приділено темам, які стали центральними для нової соціальної історії: соціальні класи, родина та повсякденне життя. Було виявлено, що вивчення класової структури британського суспільства дозволило глибше зрозуміти динаміку соціальних відносин. Аналіз родини продемонстрував її трансформацію під впливом індустріалізації та урбанізації, а дослідження повсякдення висвітлювало, як великі історичні процеси впливали на звичне життя людей.

Інноваційні методи, які впроваджувала нова соціальна історія, такі як міждисциплінарний підхід та залучення нетрадиційних джерел, довели свою ефективність. Ці методи не лише збагатили історичну науку, але й дозволили побудувати багатовимірну картину минулого, де враховуються голоси та досвід раніше маргіналізованих груп. Використання усної історії, матеріальної культури та візуальних матеріалів стало вагомим проривом у реконструкції історії «знизу».

На основі проведеного аналізу встановлено, що вплив нової соціальної історії на сучасну історичну науку є значним. Вона не лише змінила предмет дослідження, але й трансформувала підхід до історичного аналізу, зосередивши увагу на тривалих соціальних процесах та структурних змінах. Крім того, її ідеї надихнули на розвиток гендерних студій, мікроісторії, екологічної та глобальної історії, що демонструє її міждисциплінарну значущість.

Таким чином, нова соціальна історія Великобританії довела свою важливість як у рамках історичної науки, так і в контексті гуманітарних дисциплін загалом. Її внесок полягає у розширенні джерельної бази, оновленні методологічного інструментарію та переосмисленні ролі історика у вивченні минулого. Це дослідження дозволяє краще зрозуміти, як суспільні зміни формують наше уявлення

про історію, і підкреслює актуальність нової соціальної історії у сучасному академічному дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Доманська Е. Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле/пер. з польськ. та англ. К.: Ніка-Центр, 2012. 264 с.
2. Блек Джеремі. Історія світу від найдавніших часів до сьогодення. К.: Віват, 2021.
3. Акунін О.С. Нова історія країн Західної Європи та Північної Америки (1492-1918 рр.): Хронологія подій. навч. пос. Миколаїв: ТОВ «Фірма «Іліон», 2013. 575 с.
4. Історичний розвиток цивілізацій у контексті глобалізації: ціннісний вимір : монографія / за ред. О. В. Зернецької, Київ : ДУ «Інститут всесвітньої Історії НАН України», 2019. 317 с.
5. Henning, S.L. Women in leadership within social work education history. Edinburgh: Edinburgh University, 2024. URL: <https://era.ed.ac.uk/handle/1842/42634>. (дата звернення 18.11.2024).
6. Johnston, P. A War That Never Was: Locating, Collecting and Exhibiting the Experiences of British Forces in Cold War West Germany. London: Taylor & Francis, 2024. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/oa-edit/10.4324/9781032690414-11/war-never-peter-johnston>. (дата звернення 18.11.2024).
7. Wright, D. British Humour and the Second World War: 'Keep Smiling Through'. London: Bloomsbury Academic, 2024. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14780038.2024.2426901>.
8. Dabscheck, B. Gary Mucciaroni, Answers to the Labour Question: Industrial Relations and the State in the Anglophone World, 1880–1945. Toronto: University of Toronto Press, 2024. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/the->

[economic-and-labour-relations-review/article/gary-mucciaroni-answers-to-the-labour-question-industrial-relations-and-the-state-in-the-anglophone-world-18801945-university-of-toronto-press-toronto-buffalo-london-2024-pp-315-isbn-9781487551513-can-4695-paperback/C1EE210F6B2321476FAA8FF5C047239D](https://www.economic-and-labour-relations-review.com/article/gary-mucciaroni-answers-to-the-labour-question-industrial-relations-and-the-state-in-the-anglophone-world-18801945-university-of-toronto-press-toronto-buffalo-london-2024-pp-315-isbn-9781487551513-can-4695-paperback/C1EE210F6B2321476FAA8FF5C047239D).

(дата звернення 18.11.2024).

9. Johnson, K.J. What Connections Were There between Imperialism and Missionary Activity? London: Taylor & Francis, 2024. URL: https://muse.jhu.edu/pub/19/edited_volume/chapter/4031789. (дата звернення 18.11.2024).
10. Walatka, T. Óscar Romero and Catholic Social Teaching. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2024. URL: https://muse.jhu.edu/pub/200/edited_volume/chapter/4034381. (дата звернення 18.11.2024).
11. Kagan, A. Progressive Library Organizations Update 2018–2023. London: Journal of Radical Librarianship, 2024. URL: <https://journal.radicalibrarianship.org/index.php/journal/article/view/126>. (дата звернення 18.11.2024).
12. Dennis, M. Popular Radicalism and the Unemployed in Chicago during the Great Depression. London: Labour/Le Travail, 2024. URL: <https://muse.jhu.edu/pub/151/article/939852/summary>. (дата звернення 18.11.2024).
13. Kozaczka, G.J. Auschwitz: History, Place, and People; An Academic Guide to the Camp Complex. Oxford: Scholarly Publishing Collective, 2024. URL: <https://scholarlypublishingcollective.org/uip/tpr/article/69/4/121/392380>. (дата звернення 18.11.2024).
14. Plender, O. Many Maids Make Much Noise. Lund: Portal Research, 2024. URL: <https://portal.research.lu.se/en/publications/many-maids-make-much-noise> (дата звернення: 19.11.2024).

15. Thompson, E.P. *The Making of the English Working Class*. London: Victor Gollancz, 1963. 848 ст.
16. Hobsbawm, Eric. *The Age of Revolution: 1789–1848*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1962. 352 ст.
17. Scott, Joan. *Gender and the Politics of History*. New York: Columbia University Press, 1988. 320 ст.
18. Geertz, Clifford. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books, 1973. 470 ст.
19. Laslett, Peter. *Household and Family in Past Time*. Cambridge: Cambridge University Press, 1972. 623 ст.
20. Burke, Peter. *The French Historical Revolution: The Annales School 1929–1989*. Cambridge: Polity Press, 1990. 128 ст.
21. Williams, Raymond. *Culture and Society 1780–1950*. London: Chatto & Windus, 1958. 336 ст.
22. Ginzburg, Carlo. *The Cheese and the Worms*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1976. 128 ст.
23. Davis, Natalie Zemon. *The Return of Martin Guerre*. Cambridge: Harvard University Press, 1983. 162 ст.
24. Levi, Giovanni. “On Microhistory.” In: *New Perspectives on Historical Writing*, ed. P. Burke. Cambridge: Polity Press, 1991. 93–113 ст.
25. Portelli, Alessandro. *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories*. Albany: SUNY Press, 1991. 293 ст.
26. Shoemaker, Robert, Hitchcock, Tim. *London Lives: Poverty, Crime and the Making of a Modern City, 1690–1800*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 464 ст.
27. Perrot, Michelle. *Les femmes ou les silences de l’histoire*. Paris: Flammarion, 1997. 422 ст.
28. Tilley, Christopher. *Interpreting Material Culture*. London: SAGE Publications, 2006. 259 ст.
29. Tosh, John. *The Pursuit of History*. Harlow: Pearson Education, 2015. 368 ст.

30. Burke, Peter. *What is Cultural History?* Cambridge: Polity, 2004. 174 ст.
31. Abrams, Lynn. *Oral History Theory*. London: Routledge, 2010. 208 ст.
32. Langlois, Charles-Victor, Seignobos, Charles. *Introduction aux études historiques*. Paris, 1898. 367 ст.
33. Cannadine, David. *Class in Britain*. London: Penguin Books, 2000. 320 ст.
34. McDowell, Linda. "Space, Place and Gender Relations." In: *Progress in Human Geography*, 1993. 157–179 ст.
35. Hill, Christopher. *The World Turned Upside Down: Radical Ideas During the English Revolution*. London: Penguin, 1972. 384 ст.
36. Joyce, Patrick. *Visions of the People: Industrial England and the Question of Class 1848–1914*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. 324 ст.
37. Stedman Jones, Gareth. *Languages of Class: Studies in English Working Class History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983. 292 ст.
38. Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 1983. 224 ст.
39. Thompson, F.M.L. *The Rise of Respectable Society: A Social History of Victorian Britain, 1830–1900*. London: Fontana Press, 1988. 456 ст.
40. Roberts, Michael. "The Turning Point in European History." *Past & Present*, No. 11, 1957. 3–39 ст.
41. Landes, Joan B. *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution*. Ithaca: Cornell University Press, 1988. 296 ст.
42. Rowbotham, Sheila. *Hidden from History: 300 Years of Women's Oppression and the Fight Against It*. London: Pluto Press, 1973. 393 ст.
43. Black, Jeremy. *Using History*. London: Hodder Education, 2005. 192 ст.
44. Hobsbawm, Eric. *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 207 ст.
45. Anderson, Perry. *Lineages of the Absolutist State*. London: Verso, 1974. 416 ст.
46. Thompson, Edward. "Time, Work-Discipline, and Industrial Capitalism." *Past & Present*, no. 38, 1967. 56–97 ст.

47. Burke, Peter. Eyewitnessing: The Uses of Images as Historical Evidence. London: Reaktion Books, 2001. 224 ст.
48. Shoemaker, Robert B. "Print and the Female Voice: Representations of Women's Crime in London, 1690–1735." *Gender & History*, 1991. 20–45 ст.
49. Reay, Barry. Popular Cultures in England 1550–1750. London: Longman, 1998. 240 ст.
50. Blanning, T.C.W. The Culture of Power and the Power of Culture. Oxford: Oxford University Press, 2002. 453 ст.
51. Maynes, Mary Jo. Taking the Hard Road: Life Course in French and German Workers' Autobiographies in the Twentieth Century. Chapel Hill: UNC Press, 1995. 272 ст.
52. Eley, Geoff. Forging Democracy: The History of the Left in Europe, 1850–2000. Oxford: Oxford University Press, 2002. 720 ст.